

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ
ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

КОРЖИЛОВ ЛЕОНІД ІГОРОВИЧ

УДК 338.486:330.5

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ДЕРЖАВНОЇ
ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному економічному університеті імені Семена Кузнеця, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор
Єрмаченко Володимир Єгорович,
Харківський національний
економічний університет
професор кафедри туризму

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мельниченко Світлана Володимирівна,
Київський національний торговельно-економічний
університет,
проректор з наукової роботи;

кандидат економічних наук, доцент
Оболенцева Лариса Володимирівна,
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова,
доцент кафедри туризму і готельного господарства

Захист відбудеться “29” червня 2016 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, шифр Д 64.251.01, у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, пл. Свободи, 5, Держпром, під’їзд 7, поверх 8.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, пл. Свободи, 5, Держпром, під’їзд 7, поверх 8.

Автореферат розісланий “27” травня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах стрімкої глобалізації, сучасні соціально-економічні процеси в світі вимагають від кожної держави обирати оптимальні шляхи вирішення проблем розвитку як окремих галузей, так і економіки в цілому. Інтеграційні процеси скорочують можливості держави у підтримці вітчизняних виробників товарів та послуг. Зважаючи на це, особливої актуальності набувають питання державної підтримки тих галузей економіки, котрі здатні за найменших преференцій забезпечити максимальні надходження до державного бюджету. Однією з таких є туристична галузь, яка в останні роки постає важливим соціально-економічним інструментом в активі будь якої країни. Туризм відіграє значну роль у сучасному економічному розвитку, як в світі, так і в Україні. На сьогоднішній день він складає 3,6 % від загального внеску до економіки України. Проте, кількісний обсяг внеску складає близько 1 млрд. дол., в той час як у Німеччині при ідентичному процентному співвідношенні, кількісний внесок перевищує 12 млрд. дол.

У зв'язку з ростом впливу туризму на економіку країни, з'являється необхідність у дослідженні та обґрунтуванні напрямів державної підтримки цієї галузі.

Питаннями державної підтримки займалися такі вчені, як Ю. Бажал, І. Булеєв, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, П. Єщенко, Ю. Іванов, Ю. Лопатинський та інші.

Питання розвитку туристичної галузі розкрили у наукових працях: О. Бейдик, М. Бойко, І. Зорін, В. Єрмаченко, В. Квартальнов, О. Любіцева, С. Мельниченко, Г. Михайліченко, Л. Оболенцева, Т. Ткаченко та інші.

Однак, досі невирішеними є питання формування основних напрямків державної підтримки галузі туризму з метою зосередження зусиль на створенні якісного національного туристичного продукту, що забезпечить внутрішнє споживання та зменшить відтік валюти за кордон. В структурі туристичного ринку України майже відсутня внутрішня пропозиція. Україна володіє усіма необхідними природними ресурсами, кліматичними умовами та історико-культурною спадщиною, проте, це не є достатнім, якщо бракує відповідного інфраструктурного, кадрового та інформаційного забезпечення.

Світова практика, щодо розвитку туризму, передбачає обрання певного вектору для цієї галузі, виходячи із соціально-політичного устрою, географічних, культурних особливостей та рівня економічного розвитку. Щодо України, декларативними, поки що, залишаються заходи, які передбачаються в рамках стратегічного розвитку галузі.

Невизначеність місця туристичної галузі, її задач в економіці України, суттєво стримує рівень загального розвитку туризму та знижує потенціал

використання наявного ресурсного фонду.

В світовій практиці для визначення провідних напрямків розвитку туристичної галузі країни в цілому, або окремого регіону, проводиться значна аналітична робота, яка дозволяє виявити фактори, що впливають або можуть здійснювати вплив у майбутньому на розвиток туризму, формуються та запроваджуються відповідні заходи стимулюючого впливу з боку держави.

Україна не є виключенням, проте, наявні напрацювання не конкретизують складу напрямів, за якими має здійснюватися підтримка галузі з боку держави. Існує нагальна потреба в об'єктивній оцінці перспективних видів туризму, які обумовлені потенціальними можливостями адміністративних територій країни. Усе перелічене зумовило вибір теми та актуальність дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у відповідності з планом науково-дослідних робіт Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця і є частиною комплексної теми «Формування теоретико-методологічного забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі економіки регіону» (номер державної реєстрації 0112U001119), де особистий внесок автора полягає у визначенні інфраструктурного забезпечення туристичної галузі на прикладі Харківського регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є подальший розвиток теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо визначення пріоритетів і основних напрямів державної підтримки розвитку туристичної галузі України. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких задач:

подальший розвиток методичного забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі України;

визначення ролі та місця туристичної галузі в економіці України;

вдосконалення методичного забезпечення щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку туристичної галузі;

визначення факторів, які чинять вплив на розвиток туристичної галузі України та обґрунтування напрямків її державної підтримки;

визначення слабких та сильних сторін комплексу туристичних послуг на споживчому ринку України та країн світу.

Об'єктом дослідження є процес державної підтримки туристичної галузі України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та науково-практичні аспекти формування складових державної підтримки туристичної галузі в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою

досліджень виступають положення сучасних підходів державного регулювання туристичної галузі, наукові роботи вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державної політики та підтримки туристичної галузі, матеріали наукових конференцій, законодавчі та нормативні документи. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи:

метод експертного оцінювання – для суб'єктивного ранжування факторів впливу на галузь; *SWOT-аналіз* - для виявлення складу факторів, які позитивно, або негативно впливають на розвиток туризму; *метод моментних спостережень* – для визначення достатньої кількості експертів для проведення оцінювання; *методи статистичного аналізу* – стандартизація даних, лінійна згортка для визначення діапазону рівня перспективності видів туризму; *факторний аналіз* – для визначення ключових факторів, які впливають на розвиток туризму за адміністративно-територіальними одиницями України; *графічний метод* - для надання наочності матеріалу та схематичного зображення теоретичних і практичних положень дисертації.

Наукова новизна отриманих результатів. Найбільш вагомими результатами, що визначають наукову новизну роботи та особистий внесок автора щодо державної підтримки розвитку туристичної галузі, є такі:

удосконалено:

методичне забезпечення формування складових державної підтримки розвитку туристичної галузі в Україні, яке, на відміну від існуючого, передбачає виокремлення спільних умов розвитку кожного з видів туризму по адміністративних областях України на основі результатів кластерного аналізу, що дає змогу визначати основні напрями державної підтримки та концентрувати ресурси на пріоритетних, для певної території, видах туристичної діяльності;

методичний підхід до визначення пріоритетних видів туризму по адміністративно-територіальним одиницям країни, який, на відміну від існуючого, базується на обчисленні характеристик розвитку транспортної інфраструктури, закладів санаторно-курортного комплексу, обсягів інвестицій, стані природно-ресурсного потенціалу та урбанізаційних процесів, що дає змогу обґрунтованого вибору складу заходів підтримки галузі;

оцінювання перспектив розвитку туристичної галузі на ринку послуг України, яке, на відміну від існуючого, має у підґрунті результати експертної оцінки якості інфраструктурного забезпечення послуг, що надаються у відповідності до виду туризму та дають змогу корегувати склад заходів програмної підтримки галузі;

отримали подальшого розвитку:

класифікація видів туризму за ознаковими складовими, що, на відміну від існуючої, має у підґрунті просторову матрицю у координатах «вид туристичної

послуги – ступінь популярності», що дає змогу визначати пріоритетні напрями розвитку галузі за адміністративно-територіальними одиницями України;

визначення сутності та змісту туризму, як галузі національної економіки, якій властива організаційна побудова, наявність кінцевого продукту у вигляді туристичних послуг, що об'єднує представників економічної діяльності у виробничій та невиробничій сферах для результативної співпраці, на відміну від класичного розуміння галузі, як частини виробництва, що відрізняється виглядом виробленої продукції, предметом, технологією і організацією виробництва, що дало змогу формування складу заходів програмної підтримки розвитку туристичної галузі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та апробації процедури визначення комплексу факторів та значущості їх впливу на розвиток туристичної галузі України. Це стане дієвим методичним забезпеченням для використання на будь-якому етапі реалізації державної політики в галузі туризму як на національному, так і на регіональному рівнях.

Запропоновані в дисертації висновки і рекомендації, що мають прикладний характер, упроваджені в діяльність Департаменту культури та туризму Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 0103-19/4307, від 24.10.2015 р.). Окремі положення дисертації використані для поглиблення теоретично-методичного забезпечення навчального процесу на кафедрі туризму Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця при викладенні курсу дисципліни «Економіка підприємства» для підготовки бакалаврів зі спеціальності 6.140103 "Туризм" (довідка № 15/85-29-67/1 від 27.10.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті положення, які є результатом особистого дослідження автора. Особистий внесок автора у роботи, що виконані у співавторстві представлено у списку публікацій, наведених у авторефераті.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки, викладені в дисертації, доповідалися і обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: "Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі" (23-24 жовтня 2013 р., м. Харків, Україна), "Регіональний розвиток туризму: Теорія та практика" (15-16 травня 2014 року, м. Харків, Україна), "Актуальні проблеми сучасної економіки: реалії сьогодення" (6-7 березня 2015 р., м. Ужгород, Україна). "Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит" (24-25 липня 2015 р., м. Київ, Україна).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в 11 наукових працях загальним обсягом 3,4 ум.-друк. арк., (особисто автору

належить 3,02 ум.-друк. арк.), у тому числі: 6 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття у інших наукових виданнях та 4 публікації у матеріалах конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 137 найменувань і додатків. Робота містить 40 таблиць, 48 рисунків, 6 додатків. Обсяг основного тексту дисертації становить 166 сторінок. Додатки містять 39 таблиць та 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито сутність наукової проблеми і стан досліджень з питань визначення основних напрямків державної підтримки розвитку туристичної галузі України; визначено мету, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано завдання дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

В першому розділі – «Наукові та прикладні аспекти розвитку туристичної галузі в Україні» - проаналізовано вплив туристичної галузі на економіки країн світу у порівнянні із показниками галузі в Україні; визначено, що країни із значно вищими економічними показниками такі, як Австралія, США, Франція мають позитивний характер туристичних потоків; уточнено поняття туристична галузь та обґрунтована доцільність підтримки туризму, як галузі на державному рівні; удосконалено загальну класифікацію існуючих видів туризму та виконано розподіл основних видів туризму за регіонами України.

В сучасній світовій економіці туристична галузь посідає особливе місце, адже її стрімкий розвиток тісно пов'язаний із багатьма іншими галузями, як виробничої так і невиробничої сфери. На сьогоднішній день туризм став ефективним інструментом до вирішення цілої низки завдань економіки, а саме: збільшення податкових надходжень до бюджету країни, збільшення маси іноземної валюти, поширення спектру робочих спеціальностей, посилення екологічної безпеки, розширення пізнавальних властивостей туристичного феномену, підвищення якості та кількості пропозицій в сфері обслуговування. Приведені характеристики сучасного туризму зумовлюють необхідність у аналізі впливу туристичної галузі на економіки країн світу та України.

Виходячи з даних аналізу показників розвитку туристичної галузі в певних країнах світу, що представлено в табл. 1, можна цілком впевнено виявити закономірність, що країни зі значно вищими показниками економічного розвитку (Австралія, США, Франція) мають позитивний баланс туристичних потоків, тим самим забезпечуючи себе притоком іноземної валюти.

На превеликий жаль, Україна має не тільки негативний характер туристичних потоків, але й низьке значення показника середнього обсягу витрат на одного іноземного туриста, що складає 166 дол. США, в той час як у Франції цей показник складає більш ніж 2500 дол. США.

Таблиця 1.

Вплив туристичної галузі на економіки країн світу

Країна	ВВП країни на душу населення (дол США)	Прямий внесок галузі у ВВП на душу населення (дол США)	Загальний внесок галузі у ВВП на душу населення (дол США)	Капітальні інвестиції в галузь (млрд.дол США)	Середній доходи людини/місяць (дол.США) *	Чисельність населення (млн. чол.)
Австралія	61137	1517	5956	18,5	2610	23,13
Бельгія	45537	1009	2490	2,34	3035	11,2
Бразилія	10958	364	852	23,2	778	203
Індія	1414	29	92	32,3	300	1260
Китай	6569	154	644	3,1	670	1368
Російська Федерація	14924	203	670	12	512	146
США	49992	1406	4425	145,7	3263	320
Україна	3862	70	202	0,450	176	43
Франція	42911	1609	3843	19,1	2886	64
Хорватія	13312	1388	3180	1,04	1756	4,2

Проведений аналіз допомагає виявити важливість пріоритетного розвитку туристичної галузі та спонукає до визначення сутності, змісту та ролі туризму в економічній системі України. Визначення сутності поняття туристичної галузі обумовлює необхідність визначення її структури та складу видів економічної діяльності які до неї відносяться. Аналіз показав наявність великої кількості видів економічної діяльності які на пряму або опосередковано впливають на розвиток туризму. Відповідно постає питання у визначенні місця туризму в національній економіці. Необхідно зазначити, що нормативно-правові акти, які регулюють туристичну діяльність не виділяють відносять цю галузь до основних чинників соціально-економічного розвитку країни. Виникає потреба у визначенні ролі туризму в національній економіці та визначенні перспектив його розвитку.

Туристична галузь будь якої країни формує власну стратегію виходячи зі стратегічних пріоритетів держави. Завдання полягає у виокремленні тих видів туристичної діяльності, які здатні принести суттєвий економічний результат у найкоротший термін. У вітчизняних наукових дослідженнях приділено значну увагу різним видам туризму, які культивуються на території України, проте, відсутній комплексний підхід до аналізу розвитку видів туризму, що суперечить світовим підходам до розвитку галузей економіки. Слід зазначити, що, в залежності від специфіки туристичного продукту, тобто, послуги, загальноприйнятим є виокремлення культурно-пізнавального, зеленого,

ділового, освітнього, екологічного, рекреаційного, спортивного, релігійного та туризму, який пов'язано з певною подією (подієвого).

Проведений аналіз видів туризму, які представлені по адміністративним областям України, представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл видів туризму по адміністративно-територіальним одиницям (АТО) України

Область	Вид туризму*								
	Діловий	Зелений	Екологічний	Культурно-пізнавальний	Освітній	Подієвий	Рекреаційний	Релігійний	Спортивний
Вінницька		+		+			+		+
Волинська		+		+					
Дніпропетровська		+		+			+		
Донецька	+								+
Житомирська		+							
Закарпатська		+		+			+		+
Запорізька		+	+	+		+	+		
Івано-Франківська		+	+				+		+
Київська	+			+	+			+	
Кіровоградська				+			+		
Луганська		+		+					
Львівська		+		+	+		+		+
Миколаївська				+			+		
Одеська	+			+			+		+
Полтавська		+		+		+	+		
Рівненська		+	+				+		+
Сумська							+		
Тернопільська		+	+	+			+		
Харківська		+		+	+				
Херсонська		+	+				+		+
Хмельницька		+		+			+		
Черкаська				+		+	+	+	
Чернігівська		+		+		+		+	
Чернівецька		+					+		
Поширеність виду туризму по країні, кільк. АТО	3	17	5	17	3	4	17	3	9

* - наявність виду туризму представлена «+»

Отримані результати дозволили побудувати просторову матрицю у координатах «вид туристичної послуги – ступінь популярності», визначити склад видів туризму виходячи з географічних особливостей адміністративних територій, наявність чи відсутність міжрегіональних зв'язків між представниками галузі та наявність потенціалу їх розвитку. По результатам проведеного аналізу найбільш поширеними видами туризму в усіх адміністративних областях України є зелений, культурно-пізнавальний, рекреаційний та спортивний. Це дозволяє орієнтуватися саме на них у ході планування та реалізації державної та регіональних стратегій, а також при формуванні стратегії розвитку туристичної галузі. Виокремлено три групи адміністративних областей України виходячи з того на скільки представлені у кожній різні види туризму:

до складу першої групи потрапили Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька області. В цих областях найбільш представлено зелений та рекреаційний види туризму, що пояснюється значним природно-ресурсним потенціалом;

другу групу складають Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Черкаська області, які представлені широким спектром видів туризму, починаючи від ділового та зеленого і закінчуючи релігійним. Це пояснюється розвинутою інфраструктурою та диверсифікованістю видів економічної діяльності, що впливає на соціально-економічне середовище, яке склалося в області та сприяє розвитку всіх видів туризму;

третю групу формують Донецька, Луганська, Кіровоградська, Сумська області, де туризм традиційно не має широкого різноманіття видів у зв'язку з несприятливим станом екології, з одного боку, та слабкою підтримкою з боку органів місцевої влади історико-культурної спадщини, з іншого.

Така нерівномірність розподілу видів туризму по адміністративних областях вимагає диференційованого підходу у виборі та обґрунтуванні напрямів державної підтримки його подальшого розвитку.

У другому розділі – «Аналітичне забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі» – проаналізовано характер державної підтримки розвитку туризму, узагальнено світовий досвід у цьому питанні; проаналізовано зміст та склад регіональних цільових програм, які діють на сьогоднішній день в Україні, їх характер та особливості; запропоновано порядок оцінки якості складу регіональних цільових програм розвитку туризму; запропоновано удосконалення складових механізму державної підтримки розвитку туристичної галузі в Україні; визначено пріоритетні напрями розвитку туристичної галузі.

Узагальнення світового досвіду допомогло визначити схожі проблеми, передумови їх виникнення та знайти шляхи до їх вирішення. Аналіз існуючих моделей державної підтримки туризму в країнах світу дав змогу визначити типову структуру управління галуззю, характер внутрішніх та зовнішніх зв'язків між їх елементами, загальні особливості функціонування та розвитку туризму в світі із метою застосування цього досвіду в умовах сьогодення України.

Необхідно зазначити, що характер розвитку туристичної галузі в Україні не можна повністю ототожнювати із будь якою з моделей розвитку галузі, що склалися в країнах світу. Розвиток галузі на сьогодні базується на принципі саморегуляції, відсутня загальнонаціональна програма розвитку, не реалізуються великомасштабні інфраструктурні проекти, обмежене фінансування вже діючих програм.

Результати проведеного аналізу слугують підґрунтям доведення необхідності визначення особливостей та ефективності реалізації регіональних програм підтримки розвитку галузі, а також визначення складових механізму державної підтримки туристичної галузі в Україні.

За умови дефіциту та економії державних коштів, нестабільності ринку фінансових послуг, зниженню інвестиційної активності, актуальним стає цільовий характер реалізації заходів із підтримки розвитку туристичної галузі. На сьогоднішній день, в Україні реалізується 13 регіональних програм підтримки розвитку туризму, проте, не всі вони ефективно вирішують поставлені завдання, в силу цілої низки причин. Цей факт обґрунтовує доцільність формування критеріїв для аналізу складу та результатів реалізації цих програм. Критерії оцінювання були сформовані на основі аналізу структурних елементів існуючих цільових програм розвитку туризму та до їх складу увійшли: оцінка стану розвитку туристичної галузі в Україні та її областях, формування проблем розвитку туристичної галузі адміністративно-територіальних одиниць, визначення цілей програми, постановка завдань програми, визначення змісту та структури, визначення очікуваних результатів, визначення ефективності програми, механізм реалізації та контролю.

Порядок оцінювання якості цільових програм з розвитку туристичної галузі, відповідно до потреб адміністративно-територіальних одиниць визначається на основі критеріїв якості, а саме: відповідає чи не відповідає аналізована програма прийнятим вимогам. Відповідність критеріям обґрунтовується наявністю або відсутністю одного чи декількох елементів програми.

Запропонований порядок оцінки якості цільових програм розвитку туристичної галузі в Україні дає змогу об'єктивно та системно проаналізувати склад програмних документів. Необхідно зазначити, що сукупність критеріїв оцінки була визначена виходячи із структурних розділів, які мають бути в усіх цільових програмах розвитку туризму по адміністративно-територіальним

одиницям України. Ефективність програмних заходів, їх відповідність до поставленої мети розвитку галузі була визначена на основі порівняння соціально-економічні показників по відповідним періодам часу, а саме, на початок та кінець реалізації програмних заходів в межах адміністративно-територіальних одиниць. Відповідність розрахованої різниці поставленої меті слугувала підґрунтям для висновку про ефективність програмного заходу.

Результат аналізу визначає, що до адміністративно-територіальних одиниць, програми яких повністю відповідають критеріям якості, належать Київська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Херсонська та Чернівецькі області.

До областей, які в значній мірі відповідають критеріям якості програм відносяться Івано-Франківська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області.

В свою чергу, Запорізька та Харківська області відзначаються низькою відповідністю програмних документів критеріям якості цільових програм розвитку туризму. Це дає змогу областям, програми яких не в повній мірі відповідають критеріям якості, визначити необхідні структурні елементи для включення їх в програму, з метою подальшого планування і реалізації нових програмних документів, що стануть основою підтримки розвитку туристичної галузі з боку державних органів влади як на центральному, так і на місцевому рівнях.

Планування та розробка як загальнодержавних так і регіональних програм розвитку туризму, безсумнівно спирається на фактори, які позитивно, або негативно впливають на стан та перспективи розвитку туристичної галузі. Отримані у ході дослідження результати SWOT та контент-аналізу дозволили виявити склад цих факторів та показники, які є характеристиками їх впливу.

Можна зазначити, що серед позитивних факторів, найбільш впливовішим є природно-ресурсний потенціал та історико-культурна спадщина. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток історії та культури, з них: 57 206 пам'яток археології (418 з яких мають національне значення), 51 364 пам'яток історії (147 з яких мають національне значення), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва, 16 293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні, з яких 3 541 мають національне значення.

Усе перелічене створює передумови розвитку туристичної галузі, зокрема, культурно-пізнавального туризму. В той же час, існує цілий ряд негативних факторів, серед яких найбільш проблемним є інфраструктурне забезпечення, а саме: незадовільний стан шляхів, низька ефективність інформаційних комунікацій, крім того, не розроблено порядку функціонування пам'яток історії та культури в якості екскурсійно-туристичних об'єктів. Внаслідок цього складові історико-культурної спадщини залучаються до туристичної галузі

безсистемно, а їх пізнавальна функція зводиться до мінімуму: з 418-ти пам'яток археології національного значення лише 54 використовуються як туристичні об'єкти, а з 147 пам'яток історії національного значення туристичними об'єктами є 98.

На сьогоднішній день, реалізація процесу розвитку туристичної галузі неможлива без використання ефективного механізму державної підтримки, який повинен відповідати міжнародним вимогам та стати основою розвитку галузі. Визначені складові механізму державної підтримки туристичної галузі, які представлено на рис. 1. Вони відповідають переліку головних завдань, які стоять перед державою щодо розвитку галузі, й які необхідно вирішувати за умови підтримки з боку громадськості та представників приватного бізнесу.

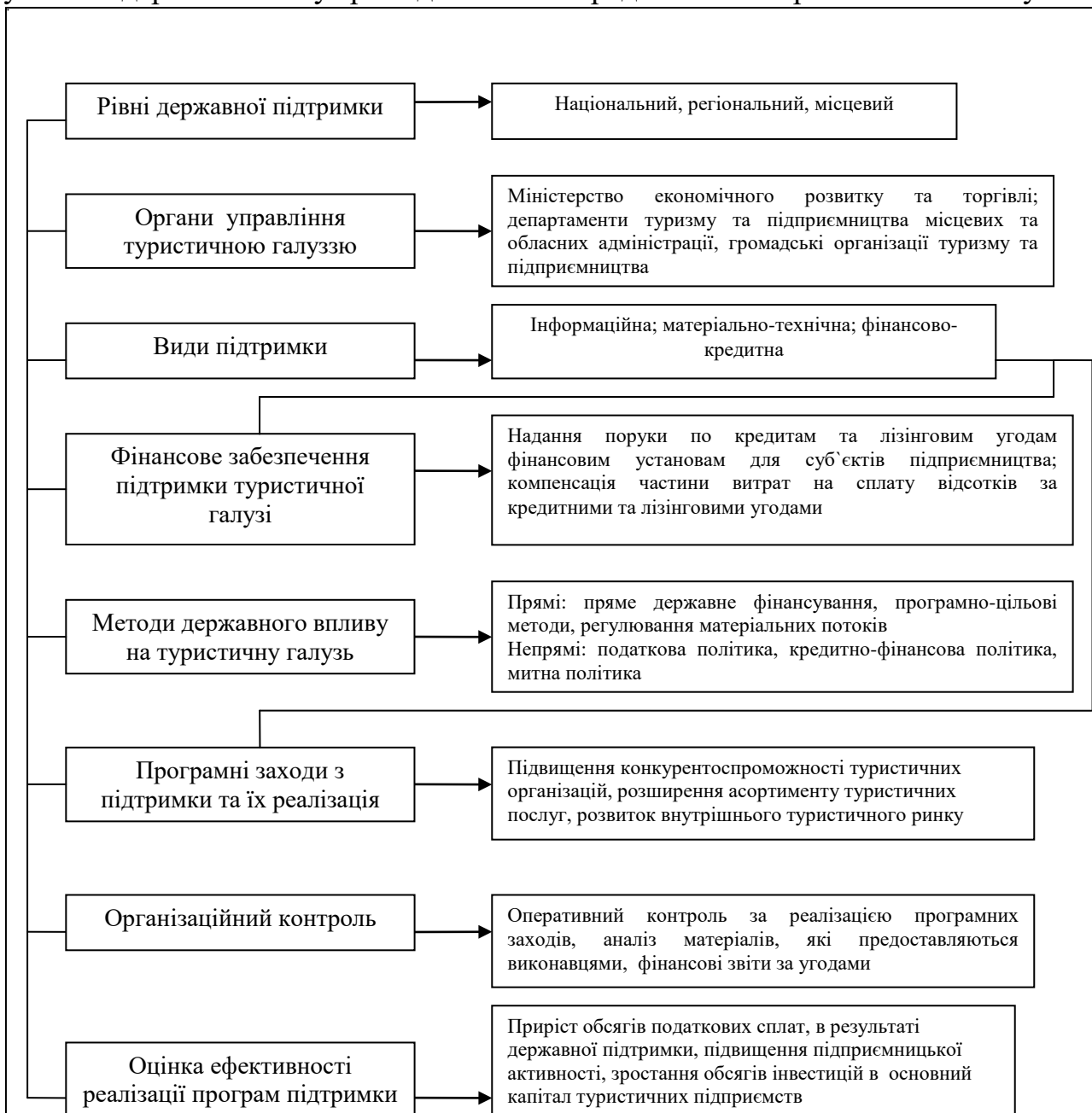

Рис. 1. Складові механізму державної підтримки туристичної галузі України

Злагоджений взаємозв'язок всіх складових елементів дає змогу поетапно визначити характер управлінського впливу на розвиток туристичної галузі, підвищити ефективність використання важелів державного впливу та посилити зацікавленість представників підприємницького сектору у розвитку обраних видів туризму.

Слід відзначити, що політична ситуація у країні, активізація інтеграційних процесів, з одного боку, та конкуренція зовнішніх ринків, з іншого, також оказують значний вплив на розвиток галузі. Отримані результати дали можливість визначити основні сильні сторони, на які необхідно спиратись при розробці заходів щодо підтримки розвитку туризму та слабкі, наявність яких стримує розвиток.

У третьому розділі – «Формування складових державної підтримки розвитку туристичної галузі в Україні» - удосконалено методичний підхід до обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку туристичної галузі України; визначено рівень перспективності певних видів туризму за регіонами України; розроблено методичне забезпечення щодо обґрунтування складу заходів державної підтримки розвитку туристичної галузі України.

Визначені пріоритетні напрями розвитку туристичної галузі України, до яких відносяться збільшення споживання на внутрішньому ринку, збільшення потоків в'їзного туризму; оптимізація підтримки малого бізнесу в рамках галузі; зменшення потоків виїзного туризму та їх подальша деталізація в рамках найпопулярніших видів туризму дозволяють сконцентрувати увагу держави на слідуванні цих орієнтирів, що дасть змогу оптимізувати стратегію галузі, використання бюджетних коштів та посилити цільовий характер розвитку. Визначені можливі сценарії розвитку туристичної галузі України, в основі яких лежить збільшення споживання на ринку внутрішнього туризму, збільшення потоків в'їзного туризму, оптимізація підтримки малого бізнесу, зменшення потоків виїзного туризму. Сценарії спираються на використання зовнішніх та внутрішніх резервів певних видів туризму.

Процес формування туристичного продукту, здебільшого, базується на основі специфічних ознак видів туризму, які розвинуті, або мають потенціал до розвитку, та факторів, які впливають на цей процес. З метою визначення заходів для вирішення проблем державної підтримки розвитку туристичної галузі України, виявлено значущі фактори розвитку популярних видів туризму в Україні та їх значення. Розраховано вплив кожного із факторів та визначено загальний за обраними видами туризму. Це дозволило визначити рівень пріоритетні види туризму за адміністративно територіальними одиницями України, що представлено в таблиці 3. Результати розраховані на основі інтегрального показника нормалізованих значень (в діапазоні від 0 до 1) обраних факторів, які оказують вплив на розвиток зеленого, санаторно-

курортного, розважального та спортивного туризму. Для визначення діапазону груп, була співвіднесена різниця максимального та мінімального інтегрального показника за кожним видом туризму із кількістю груп за ознакою наявності перспектив розвитку (за основу було обрано три групи).

Таблиця 3.

Оцінка пріоритетних видів туризму по адміністративно-територіальним одиницям України

Область	Вид туризму											
	Зелений			Розважальний			Санаторно-курортний			Спортивний		
	Значення інтегрального показника оцінки умов розвитку туризму											
	Н*	С	В	Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В
	0,28-0,41	0,42-0,55	0,56-0,70	0,12-0,31	0,32-0,51	0,52-0,72	0,09-0,27	0,28-0,46	0,47-0,66	0,25-0,39	0,40-0,54	0,55-0,70
Вінницька			0,58		0,41			0,44			0,45	
Волинська	0,38				0,33		0,21			0,39		
Дніпропетровська			0,56			0,72		0,38				0,6
Житомирська		0,5		0,29				0,37			0,5	
Закарпатська	0,29				0,35			0,34		0,33		
Запорізька	0,35			0,12				0,34			0,43	
І-Франківська	0,35				0,43			0,28		0,26		
Київська		0,51		0,23					0,48			0,7
Кіровоградська	0,37				0,46			0,28			0,44	
Львівська			0,71	0,3					0,66		0,52	
Миколаївська	0,32			0,24				0,28		0,37		
Одеська			0,58			0,61			0,52		0,49	
Полтавська		0,47			0,37			0,4			0,51	
Рівненська	0,38					0,51	0,26			0,37		
Сумська	0,37				0,48			0,28		0,41		
Тернопільська	0,3			0,28			0,13			0,32		
Харківська		0,49			0,52			0,38				0,55
Херсонська	0,32			0,27				0,45		0,3		
Хмельницька	0,38					0,57		0,3			0,4	
Черкаська	0,41				0,32		0,27				0,43	
Чернівецька	0,28			0,3			0,09				0,43	
Чернігівська		0,47			0,37			0,29			0,42	

*Н - адміністративні області з низьким значенням оцінки перспектив розвитку певного виду туризму; С - адміністративні області з середнім значенням оцінки перспектив розвитку певного виду туризму; В - адміністративні області з високим значенням оцінки перспектив розвитку певного виду туризму.

Однією із важливих умов економічного розвитку українського суспільства є залучення потенціалу малого бізнесу. Туристична галузь не є виключенням, адже вона представляє сферу послуг із широким спектром. Тому визначення рівня підприємницької активності в туристичному бізнесі по адміністративним областям дозволило виявити економічні, географічні та часові характеристики територій України, що дає змогу додатково оцінити потенціал розвитку туризму.

Важливо зазначити, що зелений та санаторно-курортний туризм мають

схожу географічну специфіку, теж саме можна сказати про спортивний та розважальний туризм, наявність яких також представлена майже схоже по адміністративно-територіальним одиницям. Цей факт пояснюється наявністю схожих факторів впливу, які визначають розвиток галузі.

Доведено доцільність використання кластерного аналізу, з метою групування адміністративно-територіальних одиниць України у кластери за певними видами туризму враховуючи вплив зовнішніх та внутрішніх чинників. Тобто, для кожного виду туризму, а саме, зеленого, санаторно-курортного, розважального та спортивного сформовано три кластери, із високою, середньою та низькою оцінкою умов для розвитку.

На рис. 2, в якості прикладу, зображено результат кластеризації регіонів за зеленим туризмом методом Уорда (з використанням евклідової відстані) для природного розбиття сукупності на кластери та k-середніх.

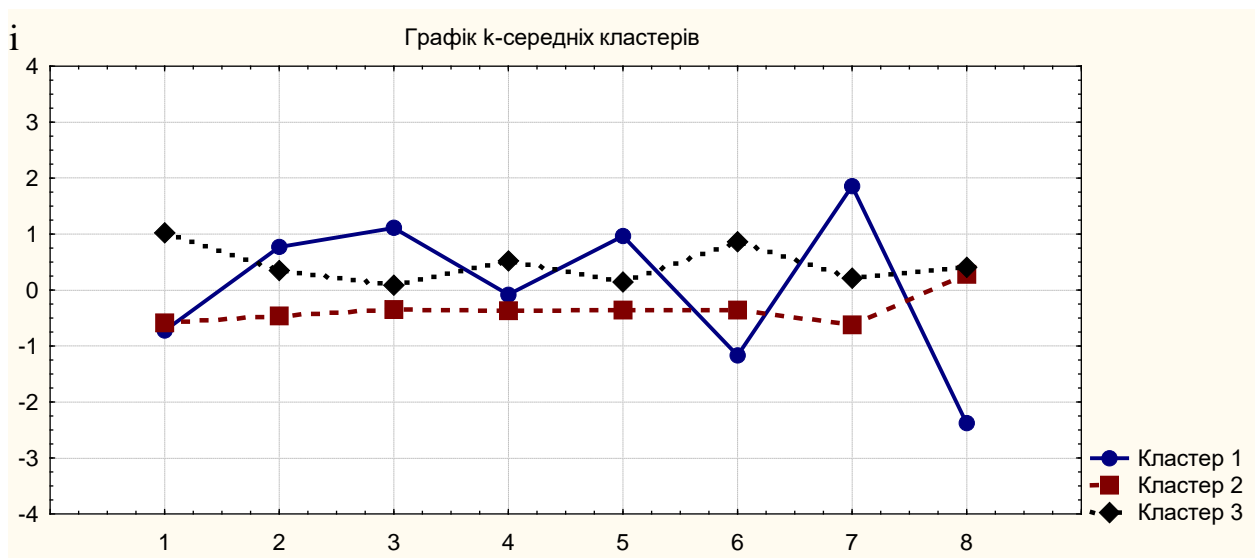

Рис. 2 – Середні нормовані значення змінних для кластерів зеленого туризму:

- 1 – автомобільні дороги; 2 – тимчасове розміщення осіб;
 3 – харчування; 4 – частка сільського населення; 5 – земельні ресурси;
 6 – лісні ресурси; 7 – водні ресурси; 8 – покриття мобільним зв'язком

До кластеру, який визначає області із очевидними перспективами розвитку зеленого туризму увійшли Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська.

Другий кластер сформував області з потенціальними перспективами розвитку зеленого туризму, до складу яких увійшли Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська, Чернігівська.

Найбільший вплив на перспективи розвитку зеленого туризму оказує природно-ресурсний потенціал.

Кластеризація за санаторно-курортним туризмом висвітлює схожу

картину із зеленим туризмом. Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська області знову сформували кластер із високим потенціалом розвитку туризму. Це пояснюється тим, що головним фактором впливу знову став природно-ресурсний потенціал.

Високий потенціал розвитку спортивного туризму, в результаті аналізу спостерігається в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях. Це пояснюється популярністю зимових видів спорту по даним адміністративно-територіальним одиницям, за необхідних природнокліматичних умов.

Результат аналізу за розважальним туризмом виявляє Дніпропетровську, Київську, Львівську та Одеську області в кластер із високим потенціалом розвитку. Це пояснюється впливом інфраструктурного забезпечення, рівня соціально-економічного розвитку, обсягів інвестицій.

В той час, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська області мають низький потенціал до розвитку розважального туризму.

На основі результатів кластерного аналізу, було запропоновано та деталізовано перелік конкретних заходів за кожним видом туризму в рамках державної підтримки розвитку туристичної галузі. Державні ініціативи повинні стимулювати представників підприємницького сектору до розвитку свого бізнесу в рамках підтримки туристичної галузі.

Для підтримки зеленого туризму за умов програмного характеру розвитку ключовими складовими заходів є реконструкція автошляхів для ключових destinations області, фінансова підтримка сільського населення для приватного підприємництва, вирішення нормативно-правових завдань для правового ведення бізнесу в зеленому туризмі. В першу чергу, це необхідно для комфортного пересування на території destinations, що відвідується. По-друге вирішення проблеми нормативно-правового регулювання дасть можливість вивести із тіні малий бізнес в зеленому туризмі, що тим самим посилить доцільність фінансової допомоги переважно сільському населенню та забезпечити надходження до державного бюджету.

Для підтримки санаторно-курортного туризму доцільним стане раціональне використання матеріально-технічної бази об'єктів рекреаційних послуг, запобігання загроз для екологічної безпеки. Адже значна кількість санаторно-курортних закладів належать відомчим структурам, які не здатні сьогодні забезпечувати належне фінансування. Необхідним є пошук приватних інвесторів, передача майна на баланс місцевого бюджету.

В рамках підтримки розвитку розважального туризму актуальним стане впровадження альтернативних джерел фінансування інфраструктурних проектів та легалізація ігорного бізнесу. Даний вид туризму передбачає значні інфраструктурні вимоги, які потребують значних коштів, тому реалізовуватись

вони можуть лише в областях із найкращими соціально-економічними показниками.

Підтримка розвитку спортивного туризму повинна передбачати формування розширеного реєстру спортивних об'єктів, надання пільгових тарифів на утримання великих спортивних об'єктів. Важливо підкреслити, що заходи дозволять визначити потребу в кількості спортивних об'єктів та доцільності їх утримання за умов розвитку як професійного так і аматорського спорту.

Впровадження запропонованих заходів в контексті державної підтримки розвитку туристичної галузі сприятиме вирішенню цілої низки комплексних проблем, які існують не лише в галузі туризму, а й в суміжних. Виважені заходи державної підтримки здатні перевести сальдо туристичних потоків до позитивних показників, тим самим вивести туристичну галузь на основну валютоутворюючу в системі національної економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання щодо розвитку теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій по формуванню основних напрямків державної підтримки розвитку туристичної галузі України. Результати проведеного наукового дослідження дають можливість зробити наступні висновки:

1. Вітчизняна економічна система не виділяє туризм в окрему галузь, що говорить про те, що туризм не належить до складу національних пріоритетів розвитку економіки, хоча велика кількість країн в світі розглядає туризм, як ефективний інструмент для вирішення соціально-економічних та екологічних проблем на всіх рівнях макроекономічних систем. Визначення складу представників туристичної галузі та сутності виконуваних ними функцій, яке має у підґрунті результати теоретичного узагальнення дефініцій, що були визначені вітчизняними та іноземними вченими, дало змогу визначити місце туризму в економіці України як окремої галузі з власною структурою, яка об'єднує представників певних видів економічної діяльності для результативної співпраці.

2. Пропозиція на ринку туристичних послуг великою мірою залежить від видів туризму, які культивуються, або мають перспективи розвитку. Дані звітів щодо туристичної галузі по адміністративно-територіальним одиницям України визначає найбільш розвинуті види, до яких відносяться зелений (28% від загального обсягу туристичних послуг), санаторно-курортний (22%), розважальний (16%) та спортивний (12%). Класифікація видів туризму за

складовими, що має у підґрунті просторову матрицю у координатах «вид туристичної послуги – ступінь популярності», дозволила визначати їх пріоритетні види для подальшого розвитку галузі в залежності від умов, що склалися по адміністративним областям України.

3. У сучасних умовах оцінювання факторів, що чинять суттєвий вплив на розвиток певних видів туристичних послуг є важливим завданням, оскільки, результати такого оцінювання слугують підставою для прийняття рішень щодо вибору видів державної підтримки галузі. Вони дають змогу визначити напрями подальшого розвитку, та першочергові кроки, які необхідні для підвищення економічної результативності туристичної галузі. Організаційне забезпечення визначення місця туристичної галузі на ринку послуг України, дозволило виокремити пріоритетні види туризму для адміністративних областей України.

4. Подальший розвиток туристичної галузі неможливий без формування відповідного механізму її державної підтримки. Виходячи з результатів проведеного аналізу удосконалено складові механізму державної підтримки туристичної галузі, передбачено координацію дій органів державної влади, представників підприємницького сектору та громадських установ, метою є виконання основних галузевих завдань, визначення напрямів та форм державної підтримки, активізація управлінського контролю за реалізацією програм та моніторинг використання програмного фінансування, що дозволить збільшити потенціал галузі.

5. Виявлення спільних ознак адміністративно-територіальних одиниць щодо соціально-економічного розвитку, інфраструктурної забезпеченості, природно-ресурсного потенціалу, історико-культурної спадщини є ефективним інструментом щодо розвитку діяльності представників туристичної галузі. Формування складу заходів державної підтримки розвитку туристичної галузі в Україні, яке передбачає формування груп територій за спільними ознаками щодо умов розвитку певних видів туризму на основі результатів кластерного аналізу дало змогу розширити ринок туристичних послуг шляхом концентрації зусиль представників галузі на пріоритетних видах діяльності.

6. Державна підтримка розвитку туристичної галузі повинна будуватись на пріоритетних заходах загальнонаціональної стратегії розвитку туризму, враховуючі територіальні особливості, рівень соціально-економічного розвитку й природно-географічну специфіку. Державні та регіональні цільові програми підтримки туризму мають надати імпульс для розвитку підприємництва, реалізації інфраструктурних проектів, підвищення соціально-економічної ефективності. Визначення переваг та недоліків інфраструктурного забезпечення дало змогу сформуванати напрями розвитку кожного з видів туризму виходячи зі специфіки адміністративної області.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. Коржилов Л. І. Туристична галузь України в умовах сталого розвитку. / Л. І. Коржилов. // Економіка. Управління. Інновації . – 2014. – № 2. – Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_2_32.pdf
2. Коржилов Л.І. Туризм в Україні. Класифікація та види / Л.І. Коржилов// Ефективна економіка. –2014. – № 9. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3345>
3. Коржилов Л.І. Оцінка перспективності розвитку видів туризму в Україні в регіональному контексті / Л.І. Коржилов // «Вісник Одеського національного університету. Економіка» – 2015. – №2 (17). – С.1151-1154
4. Коржилов Л.І. Методичний підхід до визначення умов розвитку туристичної галузі в Україні / Л.І. Коржилов // Збірник наукових праць “Вісник ЧДТУ.Серія: Економічні науки” – 2015. –№2. – С. 163-171.

Статті у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз

5. Коржилов Л. І. Особливості інфраструктурного забезпечення галузі туризму в Харківському регіоні // Бізнес Інформ. – 2014. – №1. – С. 159–164.
6. Yermachenko V., Korzhylov L. / The definition of the concept of tourism industry and its role in the economy of Ukraine V. Yermachenko, L.Korzhylov // "Економіка розвитку" (Economics of Development). – 2015. – No 3 (75). – С. 5-12.
Особистий внесок здобувача: дано визначення туризму, як галузі національної економіки та доведено необхідність організації державної підтримки розвитку галузі.

Публікації в інших виданнях:

7. Коржилов Л.І. Особливості інфраструктурного забезпечення туризму / Коржилов Л.І. // Збірних матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Економічний розвиток України в сучасному просторі і часі», м. Харків 23-24 жовтня 2013 р. – С. 48-51.
8. Коржилов Л.І. Державні цільові програми як фактор розвитку сфери туризму. / Коржилов Л.І. // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції: "Регіональний розвиток туризму: Теорія та практика", 15-16 травня 2014 р. – С. 23-25
9. Коржилов Л.І. SWOT-аналіз як інструмент визначення пріоритетних напрямів розвитку туристичної галузі України. / Коржилов Л.І. // Збірник матеріалів міжнародної науково-практична конференції «Науково-економічний розвиток: менеджмент, фінанси та аудит» (м. Київ, 24-25 липня 2015 р.). У 2-х

частинах. – К. : ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – Ч.1. – С. 32-34.

10. Коржилов Л.І. Сценарії розвитку туристичної галузі України. / Коржилов Л.І. // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми сучасної економіки: реалії сьогодення», м. Ужгород, 6-7 березня 2015 р. - С. 70-72.

11. Коржилов Л. І. Регіональні цільові програми в контексті державної підтримки розвитку туризму в Україні / Л. І. Коржилов // Молодий вчений. — 2015. — №2. – С. 56-64.

АНОТАЦІЯ

Коржилов Л.І. Формування основних напрямків державної підтримки розвитку туристичної галузі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Харків, 2016.

Дисертаційна робота присвячена теоретичним дослідженням та розробці методичного забезпечення державної підтримки розвитку туристичної галузі. У роботі досліджено теоретичні засади розвитку туристичної галузі в Україні та світі.

Визначено сутність поняття туристична галузь, проаналізовано склад її елементів та обґрунтована доцільність посилення державної підтримки розвитку туризму. Удосконалено методику визначення пріоритетних напрямків до розвитку туристичної галузі на території України, на основі елементів інфраструктурного забезпечення.

В результаті дослідження розроблено і обґрунтовано організаційне забезпечення для оцінки значущості факторів, які впливають на розвиток туристичної галузі. Визначено перспективні види туризму та їх потенціал за адміністративно-територіальними одиницями України. Запропоновано комплекс заходів, реалізація яких дозволить систематизувати напрями розвитку галузі, посилити зв'язки їх елементів та підвищити ефект використання державних коштів.

Ключові слова: державна підтримка, туристична галузь, розвиток туристичної галузі, інструменти державної підтримки, фактори впливу.

АННОТАЦИЯ

Коржилов Л.И. Формирование основных направлений государственной поддержки развития туристической отрасли Украины – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины, Харьков, 2016.

Диссертационная работа посвящена теоретическим исследованиям и разработке методического обеспечения государственной поддержки развития туристической отрасли. В работе исследованы теоретические основы развития туристической отрасли в Украине и мире.

Определена сущность понятия туристическая отрасль, проанализирован состав ее элементов и обоснована целесообразность усиления государственной поддержки развития туризма.

Усовершенствовано методическое обеспечение формирования составляющих государственной поддержки развития туристической отрасли в Украине, которое отличается тем, что предусматривает выделение общих условий развития для каждого из видов туризма по административным областям на основе результатов кластерного анализа, позволяет определять основные направления государственной поддержки и концентрировать ресурсы на приоритетных для определенной территории видах туристической деятельности. Разработан методический подход к определению приоритетных видов туризма по административно-территориальным единицам государства, который основан на расчете характеристик развития транспортной инфраструктуры, учреждений санаторно-курортного комплекса, объемов инвестиций, состояния природно-ресурсного потенциала и масштабе процессов урбанизации. Он дает возможность обоснованного выбора состава мер по поддержке развития отрасли туризма.

Оценены перспективы развития туристической отрасли на рынке услуг Украины. В отличие от существующей оценки, процедура основана на результатах экспертной оценки качества инфраструктурного обеспечения предоставляемой услуги в соответствии с видом туризма и позволяет корректировать состав мероприятий программной поддержки отрасли.

В результате исследования разработано и обосновано организационное обеспечение для оценки значимости факторов, которые влияют на развитие туристической отрасли. Определены перспективные виды туризма и их потенциал по административно-территориальными единицами Украины. Предложен комплекс мер, реализация которых позволит систематизировать направления развития отрасли, усилить связи их элементов и повысить эффективность использования государственных средств.

Ключевые слова: государственная политика, туристическая отрасль, развитие туристической отрасли, инструменты государственной поддержки, факторы влияния.

SUMMARY

Korzhylov L. Formation of the main directions of state support of development of tourist industry of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for a scientific degree of the candidate of science in Economics. Speciality 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Scientific and Research Center of Industrial Problems of Development of the NAS of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to the theoretical research and the development of the methodical providing of state support of development of tourism industry. The study describes the theoretical basis of tourism industry development in Ukraine and worldwide.

The essence of the concept of tourist industry has been defined. The structure of its components has been analyzed along with the expediency of strengthening the state support of tourism development. The method of determining the priority directions of development of tourist industry in Ukraine, based on the elements of infrastructural provision has been improved.

The study developed and proved organizational support for the evaluation of the factors significance that affect the development of the tourism industry. It also identifies prospective types of tourism and their capacity by administrative-territorial units of Ukraine. Complex of measures, while the implementation will allow the systematizing of the main direction of industry development, strengthening the connection of their elements and increasing the effect of the public funds usage.

Keywords: state support, tourism industry, development of tourist industry, state support tools, influence factors

Підписано до друку 20.05.2016. Формат 60×90/16.

Папір офсетний. Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Друк різнограф.

Наклад 100 прим. Зам. № 117. Безкоштовно.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»

61003, Україна, м. Харків, пров. Соляниківський, 4.

т. 8 (057) 771-00-92, 771-00-96.